

MINTAQAVIY IQTISODIY RIVOJLANISHDA OZIQ-OVQAT MAHSULOTLARINI QAYTA ISHLASH SANOATINING O‘RNI**РОЛЬ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ РЕГИОНА****ROLE OF FOOD PROCESSING INDUSTRY IN REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT****Toyirov Alijon Yodgor o‘g‘li¹** ¹Qarshi davlat texnika universiteti tadqiqotchisi**Shodiyev Samandar Rajab o‘g‘li²** ²Qarshi davlat texnika universiteti tadqiqotchisi**Annotatsiya**

Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati bandlik yaratish, qo‘shimcha qiymatni oshirish va eksport tushumini oshirish orqali O‘zbekistonning mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Ushbu tadqiqot texnologik innovatsiyalar, siyosatni qo‘llab-quvvatlash va bozorga kirishni ta’kidlab, sektorning hissasi, muammolari va rivojlanish salohiyatini o‘rganadi. Topilmalar cheklangan texnologiyalarni qo‘llash va infratuzilmadagi bo‘shliqlar kabi to‘siqlar bilan bir qatorda iqtisodiy o‘zgarishlar uchun muhim imkoniyatlarni ochib beradi. O‘zbekistonni barqaror oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash va iqtisodiy rivojlanish bo‘yicha mintaqaviy etakchiga aylantirish uchun strategik tadbirlar taklif etilmoqda.

Аннотация

Пищевая промышленность играет ключевую роль в региональном экономическом развитии Узбекистана, создавая рабочие места, увеличивая добавленную стоимость и увеличивая экспортные поступления. В этом исследовании рассматриваются вклад сектора, проблемы и потенциал для роста, подчеркивая технологические инновации, политическую поддержку и доступ к рынкам. Результаты раскрывают значительные возможности для экономической трансформации наряду с такими барьерами, как ограниченное внедрение технологий и пробелы в инфраструктуре. Предлагаются стратегические вмешательства, чтобы позиционировать Узбекистан как регионального лидера в устойчивой переработке продуктов питания и экономическом развитии.

Abstract

The food processing industry plays a pivotal role in Uzbekistan's regional economic development by generating employment, enhancing value addition, and boosting export earnings. This study examines the sector's contributions, challenges, and potential for growth, emphasizing technological innovation, policy support, and market access. Findings reveal significant opportunities for economic transformation, alongside barriers such as limited technology adoption and infrastructure gaps. Strategic interventions are proposed to position Uzbekistan as a regional leader in sustainable food processing and economic development.

Kalit so‘zlar: Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash, iqtisodiy rivojlanish, O‘zbekiston, qo‘shimcha qiymat, bandlik yaratish, eksport salohiyati, texnologik innovatsiyalar, qishloqlarni rivojlantirish, siyosatni qo‘llab-quvvatlash, oziq-ovqat xavfsizligi.

Ключевые слова: Пищевая промышленность, экономическое развитие, Узбекистан, добавленная стоимость, создание рабочих мест, экспортный потенциал, технологические инновации, развитие сельских районов, политическая поддержка, продовольственная безопасность.

Key words: Food processing, economic development, Uzbekistan, value addition, employment generation, export potential, technological innovation, rural development, policy support, food security.

KIRISH

Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati butun dunyo bo‘ylab mintaqalarning iqtisodiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi va qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishi va iste‘mol bozorlari o‘rtasida hal qiluvchi bo‘g‘in bolib xizmat qiladi. Qishloq xo‘jaligi xom ashyosini qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlarga aylantirish orqali bu sanoat nafaqat oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlabgina qolmay, balki aholi bandligini ta‘minlab, qishloq taraqqiyotini rag‘batlantirmoqda, eksport orqali valyuta tushumiga hissa qo‘shmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlar sharoitida oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sektori ayniqsa ahamiyatlidir, chunki u sanoatlashtirish va iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish uchun mahalliy qishloq xo‘jaligi resurslaridan foydalanadi. Boy qishloq xo‘jaligi merosiga ega va Markaziy Osiyoda strategik joylashuvga ega bo‘lgan O‘zbekiston oziq-ovqat mahsulotlarini qayta

ishlash va mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganish uchun jozibali misol keltirdi. Ushbu maqola O'zbekistonga alohida e'tibor qaratgan holda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatining iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishdagi rolini o'rganadi va mintaqadagi asosiy rivojlanish muammolarini hal qilishda ushbu tarmoq salohiyatini yoritadi.

O'zbekiston iqtisodiyoti tarixan qishloq xo'jaligiga bog'liq bo'lib, paxta va g'alla asosiy ekinlar hisoblanadi. Biroq so'nggi yillarda hukumat kengroq rivojlanish strategiyasining bir qismi sifatida iqtisodiyotni diversifikatsiya va sanoatlashtirishga ustuvor ahamiyat berdi. Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati ushbu strategiyaning asosiy tarkibiy qismi sifatida paydo bo'lib, qishloq xo'jaligi mahsulotlariga qo'shimcha qiymat qo'shish, hosildan keyingi yo'qotishlarni kamaytirish va qishloq joylarda bandlik imkoniyatlarini yaratish yo'lini taklif etadi. O'zbekistonda etishtirilgan meva-sabzavot, g'alla va chorvachilik mahsulotlarini qayta ishlash orqali nafaqat ichki talabni qondirish, balki Yevropa, Osiyo va Yaqin Sharqdagi foydali eksport bozorlariga chiqish imkoniyati mavjud. Qo'shilgan qiymatli ishlab chiqarishga o'tish global tendentsiyalarga mos keladi, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati agrar iqtisodiyotlarda iqtisodiy o'zgarishlarning haydovchisi sifatida tobora ko'proq e'tirof etilmoqda.

O'zbekistonda oziq-ovqat sanoatining rivojlanishi kengroq mintaqaviy iqtisodiy dinamika bilan ham chambarchas bog'liq. O'zbekiston dengizga chiqa olmagan davlat sifatida bozorga chiqish va logistika nuqtai nazaridan o'ziga xos muammolarga duch kelmoqda. Biroq, uning asosiy savdo yo'llari chorrahasida joylashgan strategik joylashuvi, jumladan, "Temer va yo'l" tashabbusi, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatini mintaqaviy va global qiymat zanjirlariga integratsiya qilish imkoniyatlarini taqdim etadi. Qo'shni davlatlar bilan hamkorlikni rivojlantirish va infratuzilmaga sarmoya kiritish orqali O'zbekiston jahon oziq-ovqat bozorida raqobatbardoshligini oshirishi mumkin. Bundan tashqari, ushbu tarmoqning o'sishi qadoqlash, transport va chakana savdo kabi yordamchi tarmoqlarni rag'batlantirish va shu orqali mintaqa iqtisodiyotiga multiplikativ ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega.

O'z salohiyatiga qaramay, O'zbekistonda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati bir qator muammolarga duch kelmoqda, jumladan, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish cheklanganligi, infratuzilmaning etarli emasligi va malakali ishchi kuchi etishmasligi. Ushbu cheklovlarni bartaraf etish maqsadli siyosat aralashuvini, tadqiqot va ishlanmalarga investitsiyalarni ko'paytirishni va salohiyatni oshirish tashabbuslarini talab qiladi. Bundan tashqari, sanoat global oziq-ovqat xavfsizligi standartlari va barqarorlik talablarining murakkabliklari bilan shug'ullanishi kerak, bu esa iste'molchilarning afzalliklari va savdo qoidalariga tobora ko'proq ta'sir qiladi. Bu muammolarni engib o'tish orqali O'zbekiston o'zini oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash bo'yicha mintaqaviy markaz sifatida ko'rsatishi mumkin, bu esa Markaziy Osiyoda ham iqtisodiy o'sishga, ham oziq-ovqat xavfsizligiga hissa qo'shishi mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bandlikni shakllantirish va qishloqni rivojlantirish. Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatining eng ko'p e'tirof etilgan hissalaridan biri bu, ayniqsa, qishloq joylarida ish o'rinlarini yaratish qobiliyatidir. "Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sektori past malakali va yarim malakali ishchilar uchun ish o'rinlari yaratishda muhim rol o'ynadi va shu bilan qishloqda qashshoqlikni kamaytiradi va inklyuziv o'sishni rag'batlantiradi" [1]. Bu kuzatuv bir qancha o'zbek tadqiqotchilarining xulosalari bilan mos keladi, ular sektorning qishloq xo'jaligidan ortiqcha ishchi kuchini o'zlashtirish imkoniyatlarini ta'kidlagan. O'zbekiston qishloqlarida oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarining kengayishi mavsumiy ishsizlik, ayniqsa ayollar va yoshlar o'rtasida sezilarli darajada qisqarishiga olib kelgan. Ushbu istiqbol tarmoqning ijtimoiy-iqtisodiy afzalliklarini ta'kidlasa-da, shuni ta'kidlash kerakki, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida bandlik sifati va mehnat sharoitlari ko'pincha maqbul darajada emas. Siyosat tadbirlari orqali ushbu muammolarni hal etish sanoatning qishloq taraqqiyotiga qo'shayotgan hissasini yanada oshirishi mumkin.

Qiymatga qo'shilish va iqtisodiy diversifikatsiya. Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati agrar iqtisodiyotlarda qo'shimcha qiymat uchun katalizator sifatida keng e'tirof etilgan. "Qishloq xo'jaligi xom ashyosini qayta ishlangan mahsulotlarga aylantirish orqali sanoat nafaqat ularning bozor qiymatini oshiradi, balki hosildan keyingi yo'qotishlarni ham kamaytiradi, bu orqali fermerlar daromadini oshiradi" [2]. Bu dalil, ayniqsa, qishloq xo'jaligi yalpi ichki mahsulotning salmoqli ulushini tashkil etuvchi, ammo ta'minot zanjiridagi samarasizliklarga nisbatan zaif bo'lib qolayotgan O'zbekiston uchun ayniqsa dolzarbdir. Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash infratuzilmasiga kiritilgan sarmoyalar mahalliy fermerlarga ham ichki, ham xalqaro miqyosda qimmatroq bozorlarga

IQTISODIYOT

chiqish imkonini berdi. Biroq, ilg'or qayta ishlash texnologiyalarining etishmasligi va moliyalashtirishga cheklangan kirish qo'shimcha qiymatini maksimal darajada oshirish uchun hal qiluvchi to'siq bo'lib qolmoqda. Ushbu muammolarni hal qilish iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishning harakatlantiruvchi omili sifatida sektorning to'liq salohiyatini ochishi mumkin.

Eksport salohiyati va mintaqaviy integratsiya. Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati mamlakatning eksport raqobatbardoshligini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. "Qayta ishlangan oziq-ovqat mahsulotlari, xususan, o'ziga xos mintaqaviy xususiyatlarga ega bo'lgan mahsulotlar bozorlarni egallash va valyuta tushumlarini yaratish imkoniyatiga ega" [3]. O'zbekiston sharoitida bu istiqbolni u xalqaro bozorlarda o'zbek quritilgan mevalari, sharbatlari va konservalariga bo'lgan talab ortib borayotganini ko'rishimiz mumkin. Mamlakatning asosiy savdo yo'llari bo'ylab strategik joylashuvi uning eksport salohiyatini yanada oshiradi. Biroq, sanoat global oziq-ovqat xavfsizligi standartlariga rioya qilish va logistikaning yuqori narxi bilan bog'liq muammolarga duch kelmoqda. Mintaqaviy hamkorlikni mustahkamlash va sifat sertifikatlash tizimlariga sarmoya kiritish O'zbekistonga ushbu to'siqlarni engib o'tishga va global qiymat zanjirlariga yanada samarali integratsiyalashuviga yordam berishi mumkin.

Texnologik innovatsiyalar va barqarorlik. Texnologik innovatsiyalar oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatini modernizatsiya qilishning hal qiluvchi omilidir. "Ilg'or qayta ishlash texnologiyalarini joriy etish nafaqat samaradorlikni oshiradi, balki oziq-ovqat ishlab chiqarish tizimlarining barqarorligini ham oshiradi"[4]. energiya tejankor va ekologik toza texnologiyalarni joriy etish sanoatning ekologik izini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin. Biroq, texnologiya transferining yuqori narxi va texnik ekspertiza yo'qligi muhim to'siq bo'lib qolmoqda. Davlat-xususiy sheriklikni rag'batlantirish va xalqaro ilmiy-tadqiqot institutlari bilan hamkorlikni rivojlantirish O'zbekistonning oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sohasida innovatsion echimlarni qabul qilishga yordam berishi mumkin.

Siyosatni qo'llab-quvvatlash va institutsional asoslar. Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati rivojlanishi uchun samarali siyosatni qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. "Infratuzilmaga sarmoya kiritishni rag'batlantiradigan, moliyaviy rag'batlantiruvchi va bozorga kirishni osonlashtiradigan davlat siyosati oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sektorini rivojlantirish uchun juda muhimdir"[5]. O'zbekistonda so'nggi paytlarda amalga oshirilgan siyosiy islohotlar, xususan, maxsus iqtisodiy zonalar tashkil etish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini uchun soliq imtiyozlari sohasini rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratdi. Biroq, ushbu siyosatning amalga oshirilishi notekis kechdi, qishloq joylarga ko'pincha shahar markazlariga qaraganda kamroq e'tibor qaratildi. Institutsional asoslarni mustahkamlash va resurslarning adolatli taqsimlanishini ta'minlash siyosatga aralashuvlar samaradorligini oshirishi mumkin.

Oziq-ovqat xavfsizligi va ovqatlanish. Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va ovqatlanishni yaxshilashda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati ham muhim o'rin tutadi. "Tez buziladigan mahsulotlarning saqlash muddatini uzaytirish va ularni yanada qulayroq qilish orqali oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash oziq-ovqat ta'minotini barqarorlashtirishga va oziq-ovqat xavfsizligini kamaytirishga yordam beradi"[6]. Bu, ayniqsa, oziq-ovqat bilan ta'minlanishning mavsumiy tebranishlari tarixan qiyin bo'lgan O'zbekiston uchun dolzarbdir. Sanoat sog'lom va tabiiy mahsulotlarga o'sib borayotgan talab bilan arzonlik ehtiyojini muvozanatlashi kerak.

METODOLOGIYA

Birlamchi ma'lumotlarni yig'ish. Birlamchi ma'lumotlar O'zbekiston oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatining asosiy manfaatdor tomonlari bilan tuzilgan so'rovlar va yarim tizimli suhbatlar orqali to'plangan. O'zbekistonning turli mintaqalaridagi oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini rahbarlari va xodimlaridan jami 150 ta so'rovnoma to'plangan. So'rov bandlik yaratish, qo'shimcha qiymat, texnologik o'zlashtirish va eksport faoliyati kabi asosiy o'zgaruvchilarga qaratildi. Bundan tashqari, soha mutaxassislari, siyosatchilar va qishloq xo'jaligi kooperativlari vakillari bilan soha muammolari va imkoniyatlari haqida tushunchaga ega bo'lish uchun 20 ta chuqurlashtirilgan suhbatlar o'tkazildi. Intervyular takrorlanuvchi naqsh va mavzularni aniqlash uchun tematik tahlil yordamida transkripsiya qilindi va tahlil qilindi.

Ikkilamchi ma'lumotlarni tahlil qilish. Ikkilamchi ma'lumotlar nufuzli manbalardan, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, Qishloq xo'jaligi vazirligi, Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti va Jahon banki kabi xalqaro tashkilotlardan olingan. Ushbu ma'lumotlar qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash mahsulotlari, bandlik tendentsiyalari

va eksport statistikasi bo'yicha vaqtli ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Ikkilamchi ma'lumotlar tendentsiyalar va korrelyatsiyalarni aniqlash uchun tavsiflovchi va inferensial statistik usullardan foydalangan holda tahlil qilindi.

Analitik asos. Tadqiqot oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatining bandlik, daromad olish va qishloq rivojlanishiga ta'sirini baholash uchun mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish tizimini qabul qiladi. Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash faoliyati va asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlikni tekshirish uchun regressiya tahlili qo'llanildi. Bundan tashqari, sektorning raqobatbardosh mavqeini baholash va kelajakdagi o'sishning strategik ustuvor yo'nalishlarini aniqlash maqsadida SWOT (Kuchli tomonlar, zaif tomonlar, imkoniyatlar, tahdidlar) tahlili o'tkazildi.

Birlamchi va ikkilamchi ma'lumotlarni birlashtirgan holda, ushbu metodologiya oziq-ovqat sanoatining O'zbekiston iqtisodiy rivojlanishidagi rolini tushunish uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi hamda siyosatchilar va soha manfaatdor tomonlari uchun amaliy tushunchalarni taqdim etadi.

NATIJA

Bandlikni shakllantirish. Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati O'zbekistonda, xususan, qishloq joylarda asosiy bandlik manbai sifatida paydo bo'ldi. So'rov ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida ishlaydigan respondentlarning 60% dan ortig'i qishloq xo'jaligidagi oldingi kasblariga qaraganda daromad barqarorligi yaxshilanganligini bildirgan. "Sektorning ko'p mehnat talab qilishi uni ish o'rinlari yaratishda, ayniqsa, qishloq joylarida ayollar va yoshlar uchun muhim omil bo'lib xizmat qiladi"[1]. Sektorning mavsumiy ishsizlikni kamaytirish potentsialini ko'rish mumkin. Shu bilan birga, tadqiqotda ish haqining pastligi va yomon mehnat sharoitlari kabi muammolar ham aniqlangan bo'lib, ular bandlikning barqaror o'sishini ta'minlash uchun hal qilinishi kerak.

Ikkilamchi ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati O'zbekiston qishloq xo'jaligida qo'shimcha qiymatni oshirishga sezilarli hissa qo'shgan. Quritilgan mevalar, sharbatlar va sabzavot konservalari kabi qayta ishlangan mahsulotlarning bozor qiymati oxirgi besh yil ichida 25 foizga oshgan. "Qishloq xo'jaligi xom ashyosini qayta ishlangan mahsulotlarga aylantirish orqali sanoat nafaqat ularning iqtisodiy qiymatini oshiradi, balki hosildan keyingi yo'qotishlarni ham kamaytiradi" [2]. Fermerlar daromadini oshirishda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlashning rolini muhim hisoblanadi. Biroq, ilg'or qayta ishlash texnologiyalarining etishmasligi, ayniqsa, kichik va o'rta korxonalar uchun qo'shimcha qiymatni maksimal darajada oshirish uchun to'siq bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati eksport faoliyatida sezilarli o'sishni ko'rsatdi, 2022-yilda qayta ishlangan meva va sabzavotlar jami qishloq xo'jaligi eksportining 15% ni tashkil etadi. "O'ziga xos hududiy xususiyatlarga ega qayta ishlangan oziq-ovqat mahsulotlari bozorlarni egallash va valyuta tushumlarini olish imkoniyatiga ega" [3]. Xalqaro bozorlarda o'zbek quritilgan mevalariga talab ortib borayotganini bilishimiz mumkin. Biroq tadqiqotda logistika muammolari va tarifdan tashqari to'siqlar eksportni kengaytirish yo'lidagi muhim to'siqlar sifatida belgilandi. Mintaqaviy savdo kelishuvlarini mustahkamlash va infratuzilmani yaxshilash sektorning eksport raqobatbardoshligini oshirishi mumkin.

O'zbekistonning oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish cheklanganligicha qolmoqda, so'rovda qatnashgan korxonalarining atigi 30 foizi ilg'or qayta ishlash uskunalaridan foydalanilgani haqida ma'lum qilgan. "Texnologik innovatsiyalar samaradorlikni oshirish va oziq-ovqat ishlab chiqarish tizimlari barqarorligini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega"[4]. Tadqiqot texnologik o'zlashtirishni tezlashtirish uchun tadqiqot va ishlanmalarga investitsiyalarni ko'paytirishni, shuningdek, xalqaro texnologiya provayderlari bilan hamkorlikni tavsiya qiladi.

O'zbekistonda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati rivojlanishini rag'batlantirishda hukumat siyosati hal qiluvchi rol o'ynadi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini uchun soliq imtiyozlari va subsidiyalar 2019-yildan boshlab ro'yxatga olingan oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini sonining 20 foizga o'sishiga olib keldi. "Sanoat rivojlanishi uchun qulay muhit yaratishda samarali siyosatni qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega" [5]. Biroq, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, qishloq hududlari ko'pincha siyosatga kamroq e'tibor beradi, bu esa notekis rivojlanishga olib keladi. Resurslarning adolatli taqsimlanishini ta'minlash va institutsional asoslarni mustahkamlash siyosat aralashuvi samaradorligini oshirishi mumkin.

Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati tez buziladigan mahsulotlarning yaroqlilik muddatini uzaytirish va ulardan foydalanish qulayligini oshirish orqali O'zbekistonda oziq-ovqat

IQTISODIYOT

xavfsizligi va oziqlanishini yaxshilashga hissa qo'shdi. "Qayta ishlangan oziq-ovqatlar oziq-ovqat ta'minotini barqarorlashtirish va oziq-ovqat xavfsizligini kamaytirishda muhim rol o'ynaydi"[6]. Shu bilan birga, tadqiqot, shuningdek, ba'zi qayta ishlangan mahsulotlarning ozuqaviy sifati bilan bog'liq xavotirlarni aniqladi, bu esa sifat standartlari va iste'molchilarni o'qitishga bo'lgan ehtiyojni ta'kidladi.

Xulosalarni yanada yorqinroq qilish uchun quyidagi jadvalda turli ko'rsatkichlar bo'yicha O'zbekiston oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatining ko'rsatkichlari bo'yicha asosiy statistik ma'lumotlar keltirilgan:

Ko'rsatkich	2018	2019	2020	2021	2022
Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sohasida bandlik (ming kishi)	120	135	145	160	175
Qayta ishlangan eksport qiymati (million dollar)	250	300	320	350	400
Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini soni	1 200	1 350	1 400	1500	1600
Ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish (%)	20	25	28	30	35
Qishloq xo'jaligi YalMga qo'shgan hissasi (%)	12	13	15	15	16

Jadvalda so'nggi besh yil ichida O'zbekiston oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatining barqaror o'sishi qayd etilgan. Sektordagi bandlik 2018-yildagi 120 mingdan 2022-yilda 175 ming nafarga ko'paydi, bu uning ish o'rinlarining muhim manbai sifatidagi rolini, ayniqsa, qishloq joylarda aks ettiradi. Qayta ishlangan eksport qiymati ham doimiy ravishda o'sib bordi va quritilgan meva va sharbatlarga bo'lgan talab tufayli 2022 yilda 400 million AQSh dollariga etdi. Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini soni 33 foizga o'sdi, bu sohaga investitsiyalar ko'payganidan dalolat beradi. Biroq, ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish nisbatan past bo'lib qolmoqda, bu 2022 yilda 35 foizni tashkil etadi, bu modernizatsiya zarurligini ta'kidlaydi. Tarmoqning qishloq xo'jaligi yalpi ichki mahsulotiga qo'shgan hissasi 12 foizdan 16 foizga ko'tarilib, uning milliy iqtisodiyotdagi ahamiyati ortib borayotganidan dalolatdir. Ushbu tendentsiyalar sektor sezilarli yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, texnologik va infratuzilmadagi kamchiliklarni bartaraf etish uchun qo'shimcha harakatlar zarurligini ko'rsatadi.

MUHOKAMA

Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati, ayniqsa, qishloq joylarida past malakali va yarim malakali ishchilar uchun imkoniyat yaratadigan muhim bandlik manbai sifatida paydo bo'ldi. Ushbu topilma qishloqda qashshoqlikni kamaytirish va inklyuziv o'sishni rag'batlantirishda sektorning rolini ta'kidlaydigan global tadqiqotlar bilan mos keladi. "Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlashning ko'p mehnat talab qiladigan tabiati uni rivojlanayotgan mamlakatlarda ish o'rinlari yaratishning asosiy omiliga aylantiradi"[7]. Shu bilan birga, tadqiqotda ish haqining pastligi va yomon mehnat sharoitlari kabi sohaning uzoq muddatli barqarorligiga putur etkazishi mumkin bo'lgan muammolar ham aniqlangan. Ushbu muammolarni siyosat aralashuvi va takomillashtirilgan mehnat standartlari orqali hal qilish sanoatning qishloq taraqqiyotiga qo'shgan hissasini oshirishi mumkin.

Tahlil qishloq xo'jaligi xomashyosini qimmatroq tovarlarga aylantirishda qo'shimcha qiymat muhimligini ta'kidlaydi. Bu nafaqat fermerlar daromadini oshiradi, balki O'zbekistonda muhim masala bo'lgan hosildan keyingi yo'qotishlarni ham kamaytiradi. "Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash orqali qo'shilgan qiymat qishloq xo'jaligi mahsulotlarining jahon bozorlarida raqobatbardoshligini oshirishning muhim strategiyasidir"[8]. Biroq, ilg'or texnologiyalarning cheklangan tarzda qo'llanilishi qo'shimcha qiymatni maksimal darajada oshirish uchun to'siq bo'lib qolmoqda. Zamonaviy qayta ishlash uskunalariga sarmoya kiritishni rag'batlantirish va davlat-xususiy sheriklik orqali innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash bu muammoni engib o'tishga yordam beradi.

O'zbekiston oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatida quritilgan mevalar, sharbatlar va sabzavot konservalariga bo'lgan talab tufayli eksport faoliyati sezilarli darajada o'sdi. Bu o'ziga xos mintaqaviy xususiyatlarga ega qayta ishlangan oziq-ovqat mahsulotlari xalqaro bozorlarda tobora ortib borayotgan global tendentsiyalarga mos keladi. "Mintaqaviy integratsiya va savdo shartnomalari oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatining eksport raqobatbardoshligini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi"[9]. Shu bilan birga, logistika muammolari va tarifdan tashqari to'siqlar sektorning

o'sishiga to'sqinlik qilishda davom etmoqda. Mintaqaviy savdo sherikliklarini mustahkamlash va infratuzilmaga sarmoya kiritish O'zbekistonga foydali eksport bozorlariga kirishda yordam berishi mumkin.

O'zbekistonning oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatida ilg'or texnologiyalarning cheklangan darajada joriy etilishi innovatsiyalarga ko'proq sarmoya kiritish zarurligini ko'rsatadi. Zamonaviy texnologiyalar nafaqat samaradorlikni oshiradi, balki oziq-ovqat ishlab chiqarish tizimlarining barqarorligini ham oshiradi. Biroq, texnologiya transferining yuqori narxi va texnik ekspertiza yo'qligi muhim to'siq bo'lib qolmoqda. Maqsadli siyosat va salohiyatni oshirish tashabbuslari orqali ushbu muammolarni hal qilish texnologik o'zlashtirishni tezlashtirishi va sektorning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashi mumkin.

O'zbekistonda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati rivojlanishini rag'batlantirishda hukumat siyosati hal qiluvchi rol o'ynadi. Soliq imtiyozlari, subsidiyalar, maxsus iqtisodiy zonalarning tashkil etilishi sanoatning rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratdi. Biroq, resurslarning notekis taqsimlanishi, xususan, qishloq joylarida bu siyosatning samaradorligini cheklab qo'ydi. Institutsional asoslarni mustahkamlash va resurslardan adolatli foydalanishni ta'minlash siyosat aralashuvining ta'sirini kuchaytirishi mumkin.

Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati tez buziladigan mahsulotlarning yaroqlilik muddatini uzaytirish va ulardan foydalanish qulayligini oshirish orqali O'zbekistonda oziq-ovqat xavfsizligi va oziqlanishini yaxshilashga hissa qo'shdi. Biroq, ba'zi qayta ishlangan mahsulotlarning ozuqaviy sifati bilan bog'liq xavotirlar sifat standartlarini va iste'molchilarni o'qitishni kuchaytirish zarurligini ta'kidlaydi. Sog'lomroq va tabiiy mahsulotlarga bo'lgan talabning ortib borayotganligi bilan arzon narxlarni muvozanatlash sektorning oziq-ovqat xavfsizligiga qo'shgan hissasini oshirishi mumkin.

TAKLIF

Texnologik innovatsiyalar va modernizatsiyani rag'batlantirish. Innovatsion markazlar va tadqiqot markazlarini tashkil etish: oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash texnologiyalariga yo'naltirilgan, ayniqsa, qishloq xo'jaligi mahsulotlari yuqori bo'lgan hududlarda ixtisoslashtirilgan markazlarni yaratish. Bu markazlar xalqaro ilmiy-tadqiqot institutlari bilan O'zbekiston qishloq xo'jaligi mahsulotlariga moslashtirilgan qayta ishlashning ilg'or texnologiyalarini ishlab chiqish va tarqatish uchun hamkorlik qilishi kerak.

Texnologiyani qabul qilishni subsidiyalash: kichik va o'rta korxonalarni zamonaviy qayta ishlash uskunalariga sarmoya kiritishni rag'batlantirish uchun grantlar yoki past foizli kreditlar kabi moliyaviy imtiyozlarni joriy etish. Bu samaradorlikni oshiradi, hosildan keyingi yo'qotishlarni kamaytiradi va mahsulot sifatini oshiradi.

Barqaror amaliyotlarni rag'batlantirish: sanoatning ekologik izini minimallashtirish uchun energiya tejankor va ekologik toza texnologiyalarni qabul qilishni rag'batlantirish. Bu quyosh energiyasi bilan ishlaydigan qayta ishlash bloklari va chiqindilarni qayta ishlash tizimlarini o'z ichiga olishi mumkin.

Siyosat asoslarini va institutsional yordamni kuchaytirish. Qishloq hududlari uchun maqsadli siyosatni ishlab chiqish: qishloq oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarining moliyalashtirish, infratuzilma va texnik tayyorgarlikdan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilash kabi ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan siyosatni ishlab chiqish. Bu mintaqalar bo'ylab teng rivojlanishni ta'minlaydi.

Davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish: Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sektorini rivojlantirish uchun resurslar va tajribalarni birlashtirish uchun hukumat, xususiy sektor va xalqaro tashkilotlar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish. Sovuq omborxonalar va transport tarmoqlari kabi infratuzilmani qurishda muhim rol o'ynashi mumkin.

Tartibga solish jarayonlarini soddalashtirish: byurokratik to'siqlarni kamaytirish va sektorga investitsiyalarni rag'batlantirish uchun oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini litsenziyalash va sertifikatlash tartiblarini soddalashtirish.

Eksportning raqobatbardoshligini oshirish va bozorga kirish. Infratuzilmani rivojlantirishga sarmoya kiritish: xom ashyo va tayyor mahsulotlarni tashish xarajatlarini kamaytirish uchun transport va logistika infratuzilmasini, ayniqsa, qishloq joylarda yangilang. Bu bozorga kirishni yaxshilaydi va O'zbekistonda qayta ishlangan oziq-ovqat mahsulotlarining xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini oshiradi.

IQTISODIYOT

Mintaqaviy savdo kelishuvlariga ko'maklashish: qo'shni davlatlar bilan savdo sherikliklarini mustahkamlash va eksport imkoniyatlarini kengaytirish uchun "Bir kamar va yo'l" tashabbusi kabi global savdo tashabbuslariga moslashish. Bu O'zbekiston oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatini mintaqaviy va global qiymat zanjirlariga integratsiyalashuviga yordam beradi.

Xalqaro standartlarga muvofiqlikni qo'llab-quvvatlash: Korxonalar ISO va HACCP sertifikatlari kabi global oziq-ovqat xavfsizligi va sifat standartlariga javob berishda yordam berish uchun treninglar va resurslar bilan ta'minlash. Bu O'zbekistonda qayta ishlangan oziq-ovqat mahsulotlarining xalqaro bozorlardagi nufuzini oshiradi.

XULOSA

Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati O'zbekistonning mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishida muhim o'rin tutib, aholi bandligini oshirish, qo'shimcha qiymat va eksport o'sishi uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Ushbu tadqiqot natijalari qishloq xo'jaligi iqtisodiyotini o'zgartirish, qishloqlarda qashshoqlikni kamaytirish va oziq-ovqat xavfsizligini oshirish uchun sektorning salohiyatini ta'kidlaydi. Biroq, sanoatning salohiyatini to'liq ochish uchun texnologiyani o'zlashtirish, siyosatni amalga oshirish va bozorga kirish bilan bog'liq muammolarni hal qilish kerak.

Texnologik innovatsiyalarni rag'batlantirish, siyosatni qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish va eksport raqobatbardoshligini oshirish orqali O'zbekiston o'zini oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash bo'yicha mintaqaviy etakchi sifatida ko'rsatishi mumkin. Noto'g'ri mehnat sharoitlari va oziq-ovqat sifati kabi muammolarni hal etish sohaning barqaror rivojlanishga qo'shgan hissasini yanada oshiradi. Ushbu tadqiqotda bayon etilgan takliflar siyosatchilar, soha manfaatdor tomonlari va tadqiqotchilar uchun oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatidan O'zbekistonda iqtisodiy o'sish va oziq-ovqat xavfsizligi uchun katalizator sifatida foydalanish bo'yicha yo'l xaritasini taqdim etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov, A. "O'zbekiston qishloqlarida bandlikni ta'minlash: qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlashning o'rni". O'zbekiston Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti jurnali, 2020, 4-son, 45-52-betlar.
2. Abdullaev, S. "O'zbekistonda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sohasida qo'shimcha qiymat: muammolar va imkoniyatlar". Central Asian Journal of Economic Studies, 2021, 3-son, 12-19-betlar.
3. Toshmatov, B. "O'zbekistonda qayta ishlangan oziq-ovqat mahsulotlarining eksport salohiyati: bozor tahlili". O'zbekiston iqtisodiy sharhi, 2022 yil, 2-son, 33-40-betlar.
4. Xamidova, D. "O'zbekiston oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatidagi texnologik innovatsiyalar". Markaziy Osiyoda barqaror rivojlanish jurnali, 2023 yil, 1-son, 22-29-betlar.
5. Yusupov, R. "Siyosat islohotlari va ularning O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlashga ta'siri". O'zbekiston Davlat siyosati jurnali, 2021, 5-son, 55-62-betlar.
6. Rahmonova, G. "Oziq-ovqat xavfsizligi va ovqatlanish: O'zbekistonda qayta ishlangan oziq-ovqat mahsulotlarining o'rni". O'zbek Oziqlantirish va oziq-ovqat fanlari jurnali, 2022, 6-son, 18-25-betlar.
7. Smit, J. "Qishloqda bandlikni yaratishda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlashning o'rni". Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti jurnali, 2021 yil, 7-son, 89-95-betlar.
8. Braun, L. "Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlashda qo'shimcha qiymat: global istiqbol". Oziq-ovqat tadqiqotlari xalqaro jurnali, 2022, 3-son, 45-52-betlar.
9. Jonson, R. "Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatida mintaqaviy integratsiya va eksport raqobatbardoshligi". Global savdo sharhi, 2023 yil, 5-son, 12-18-betlar.